

Економічний імператив становлення глобального суспільства

АНОТАЦІЯ. Сучасне глобальне суспільство стає все суперечливішим. За таких умов особливої актуальності набуває питання щодо перспектив життя мегасоціуму, що вимагає від економічної науки теоретичних і методологічних досліджень, а також ретельного аналізу емпірики. У публікації представлено концепцію системної трансформації глобальної економіки і глобального суспільства. Визначено таке: підсистеми (сфери) суспільної системи, які трансформуються (економічна, політична, соціальна, духовна); об'єкти трансформування, зміна яких є принциповою для набуття системою нової якості; причини та визначальні чинники трансформації системи. Засновуючись на цьому, доведено, що гармонізована за своїм внутрішнім складом система світового суспільства є цілісністю, кожна з підсистем якої відповідає імперативу гуманізму. За виконання цієї вимоги світове суспільство здатне перейти до вищого рівня цивілізаційного розвитку. В ході дослідження трансформації глобального суспільства застосована методологія, яка забезпечила ідентифікацію названих змін у мегасоціумі та їх опис за допомогою моделі. Вибір визначальних параметрів моделі дозволив дати відповіді на такі питання: яку мету ставить людство, докорінно змінюючи своє життя; якими будуть структурні перетворення; у який спосіб еволюціонуватиме суспільство; як будуть у такому суспільстві інституціоналізовані відносини. На основі використаної теорії і методології обґрунтовано таке: метою суспільної динаміки є всебічний розвиток людини та створення суспільства, заснованого на принципах ноосфери; зміни структури суспільної системи відбуваються одночасно зі змінами підсистем і підпорядковуються імперативу постійного збагачення потенціалу розвитку суспільства; способом еволюціонування суспільства є інновації як основа суспільного відтворення в усіх його сферах; системна інституціоналізація суспільних відносин є сукупним ефектом інституціоналізації відносин за сферами (постіндустріальних в економіці, поліцентричного міжнародного порядку в політиці, ноостичних відносин узгодження інтересів і забезпечення взаємної злагоди суб'єктів у соціальній сфері та відносин, зумовлених ідеологією гуманізму — в духовній); причиною та визначальним чинником трансформації системи є загострення / розв'язання суперечності між глобальним капіталом і громадянським суспільством, що об'єктивується в усіх сферах життя соціуму. Відповідно до параметрів прогностичного уявлення про трансформацію глобального суспільства, за єдиною методологією та параметрами ідентифікації предметно описано трансформацію кожної з його сфер — економічної, політичної, соціальної та духовної.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Глобальна економіка, глобальне суспільство, системна трансформація, суперечність, постіндустріалізм, ноосфера.

Вступ

Формування концепції, яка відображає умови переходу глобального соціуму на новий, досконаліший рівень розвитку, вимагає урахування особливостей нашого часу, які пов'язані з переходом людства

¹ Дейнека Тетяна Анатоліївна — кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», докторант кафедри політичної економії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Сфера наукових інтересів: суперечності глобальної економіки. Електронна адреса: puet.me@gmail.com

від пізнього індустріалізму до постіндустріалізму — періоду розбудови принципово іншого типу економіки / суспільства, зміст якого визначає прогрес знань, інновацій, розвиток нематеріального виробництва. Суттєво значимим для визначення основ політико-економічної концепції забезпечення вищого рівня розвитку світового суспільства є комплексне дослідження економіки, політики, культури, духовної та соціальної сфер. Провідною думкою при цьому є діалектика взаємозалежності глобальної економіки та глобального суспільства, що розкриваються через виявлення внутрішніх суперечностей, властивих процесам формування, функціонування та розвитку названих систем.

Відзначаючи надзвичайно високу актуальність наукового аналізу проблем, які стосуються сучасного етапу розвитку глобальної економіки та суспільства, необхідно виокремити внесок вітчизняних науковців і досліджуване ними широке коло питань: зміни конфігурації геополітичної карти світу та проблемність, пов'язана з цим (В. Геєць²), формування парадигми глобального економічного розвитку (А. Гальчинський³), трансформація ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки (Ю. Зайцев⁴), тенденції, асиметрії, регулювання в контексті глобального економічного розвитку (А. Філіпенко, Д. Лукьяненко, А. Поручник, А. Колот, Я. Столярчук⁵), проблеми глобальної інституціоналізації соціально-економічного розвитку (Т. Циганкова⁶), тактика еволюціонізму в сучасному економічному розвитку світу (Б. Данилишин⁷), системні детермінанти сучасних гравітаційних процесів у геоekonomічному просторі (З. Луцишин, Н. Кравчук⁸), сутність і генеза глобальних трансформацій людського суспільства (П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин⁹) та ін.

Разом з тим необхідно зазначити, що як би широко не були представлені в науковій літературі дослідження щодо майбутнього, яке очікує на мегасоціум, вони все одно не зможуть повністю вичерпати названу проблематику. Цивілізаційний розвиток був, є і залишати-

² Геєць В. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність / В. Геєць // Економіка України. — 2011. — № 1. — С. 4–15.

³ Гальчинський А. С. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / А. С. Гальчинський // Економіка України. — 2012. — № 5 (606). — С. 4–17.

⁴ Зайцев Ю. К. Трансформація ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки: форми прояву, проблеми та перспективи / Ю. К. Зайцев // Економічна теорія та право. — 2016. — № 3 (26) — С. 11–26.

⁵ Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / [Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук и др.]; под науч. ред. профессором Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. — К. : КНЭУ, 2013. — 466 с.

⁶ Циганкова Т. Сучасні коаліції та угруповання СОТ у формуванні глобальної торгової політики / Т. Циганкова, Г. Солодковська // Міжнародна економічна політика. — 2010. — № 1-2(12-13). — С. 22–40.

⁷ Данилишин Б. Тактика еволюціонізму в сучасному економічному розвитку світу (в аспекті третьої та четвертої промислових революцій) / Б. Данилишин // Економіка України. — 2016. — № 8 (657). — С. 44–61.

⁸ Луцишин З. Системні детермінанти сучасних гравітаційних процесів у геоekonomічному просторі / З. Луцишин, Н. Кравчук // Міжнародна економічна політика. — 2015. — № 2. — С. 29–49.

⁹ Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення функціонування, регулювання та розвитку : монографія / Куцик П.О., Ковтун О.І., Башнянин Г.І. — Львів : Вид-во ЛКА, 2015. — 594 с.

меться однією з найбільш значущих для науки та практики тем. Суспільство ніколи не втратить інтересу до сценаріїв, за якими може розвиватись людське життя, та завжди шукатиме шляхи, які дозволять йому розв'язувати суперечності, зменшувати ризики, пом'якшувати конфлікти, уникати катастроф. Метою цієї публікації є визначення на рівні концепції прогностичного уявлення про трансформацію глобального суспільства, у тому числі, кожної з його сфер, використовуючи для цього єдину методологією та параметри ідентифікації змін.

Ключові концептуальні засади якісної трансформації глобального суспільства

Наше уявлення про майбутнє глобального суспільства ґрунтується на принципі гуманізму. Таке розуміння перспективи розвитку глобальної економіки та глобального суспільства цілком узгоджується з ноософерною трактовкою нового, досконалішого типу соціально-економічних відносин. Ноосфера є таким станом суспільного буття, визначальним явищем якого стає наукова думка; на її основі формується новий планетарний світогляд соціуму, спосіб мислення та духовність індивідів, а розвиток глобальної соціально-економічної системи спрямовується виключно в інтересах розвитку людини. Суспільство, в якому затвердились гуманістичні цінності, стає надійною основою розбудови економіки на засадах постіндустріалізму. Створюючи в рамках глобальної економіки основи нового способу виробництва, постіндустріалізм поступально долає низку висхідних етапів, формуючи, таким чином зі свого боку, необхідні матеріальні умови виникнення істинно гуманістичної системи життя планетарного соціуму.

Гуманізм є визначальною цінністю розвитку суспільства, оскільки прогрес в інтересах людини забезпечує умови створення планетарної цілісності на основі узгодженого розвитку економічної, політичної, соціальної, духовної підсистем суспільства. За названих умов утворюється нова системна якість — внутрішньосоціальна система мегасоціуму, яка є частиною соціоприродної системи.

Подальший аналіз трансформаційних процесів, буде здійснюватися нами у рамках внутрішньосоціальної системи, гармонізованої за сферами (економічною, політичною, соціальною та духовною). Гармонізація суспільного життя розглядатиметься нами як континуум — неперервний та одночасно суперечливий процес. Суперечливим його робить передусім те, що період системних трансформацій (для нашого часу — перехід до постіндустріальних відносин) безконфліктним бути не може.

Ключові параметри моделі якісної трансформації глобального суспільства

Ключові параметри моделі якісної трансформації суспільства визначаються через об'єкти, на які спрямований процес системних змін. Для концептуального обґрунтування моделі важливо знати: яку мету ставить людство, докорінно змінюючи своє життя; якими будуть структурні перетворення; у який спосіб еволюціонуватиме суспільство; як будуть у такому суспільстві інституціоналізовані відносини. Наукові підходи до визначення названих параметрів моделі мегасоціуму, що перебуває у стані системних змін, поширюються на всі сфери життя суспільства, які розглядаються як підсистеми загальнопланетарної системи.

Метою суспільної динаміки повинен стати такий тип системного утворення, який відповідає моделі «хороше життя»¹⁰ заснованого на принципах ноосфери. Для цього необхідно, щоб у масштабах мегасоціуму відбувались процеси, спрямовані на всебічний розвиток людини.

Структуру суспільної системи змінюють такі відносини, за яких глобальною спільнотою визнається прерогатива гуманістичних цінностей і провідна роль людини, суб'єкта творчої діяльності. Це забезпечує продукування постійно зростаючої цінності — «доданої вартості» своєрідного продукту, яким є потенціал розвитку суспільства.

Створення потенціалу розвитку та забезпечення його постійного зростання на основі знань, втілених в інновації, визначає механізм еволюціонування суспільства. При цьому еволюція глобального суспільства, що відбувається відповідно до його ноостичних змін вимагає, щоб технологічні інновації були підпорядковані інноваціям соціальним. За умов того, що соціальні інновації відповідатимуть принципам гуманізму та ноосферного світоутворення, і такі відносини стануть інституціонально закріпленими, ризик уповільнення процесу розвитку суспільства та можливість реверсивного руху зведеться до мінімуму.

Причиною та визначальним чинником трансформації планетарної системи, яку представляє мегасоціум, є виникнення, загострення та подальше розв'язання стадіальної суперечності. Нею є суперечність між глобальним капіталом і глобалізованим громадянським суспільством. Вона проявляється в усіх сферах життя соціуму, але у специфікованих формах відповідно до функціональних особливостей таких підсистем (табл. 1).

¹⁰ За термінологією Э. Фелпса (*Фелпс Э. Массовое процветание: Как низовые инновации стали источником рабочих мест, новых возможностей и изменений / Эдмунд Фелпс; пер. с англ. Д. Кралечкина; науч. ред. перевода А. Смирнов. — М. : Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная Миссия», 2015. — 472 с.*)

Таблиця 1

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ВНУТРІШНЬОСОЦІАЛЬНА ГАРМОНІЗАЦІЯ СИСТЕМНИХ ЗМІН

Сфери суспільного життя планетарного соціуму	Визначальні об'єкти трансформування				Причина та визначальний чинник трансформації системи
	мета суспільної динаміки	структура суспільної системи	спосіб еволюціонування суспільства	система інституціоналізації	
суспільство у цілому	всесвітній розвиток людини та створення суспільства, заснованого на принципах ноосфери	відповідно до сфер (економічної, політичної, соціальної, духовної) та у підпорядкованні імперативу постійного збагачення потенціалу розвитку суспільства	інновації як основа суспільного відтворення в усіх його сферах	суспільних відносин, які визначають і закріплюють; постіндустріальні відносини в економіці; відносини поліцентричного міжнародного порядку в політиці; а також передумови формування ноосферного суспільства на основі узгодження інтересів і забезпечення взаємної злагоди суб'єктів у соціальній сфері та ідеології гуманізму — в духовній	загострення / розв'язання суперечності між глобальним капіталом і громадянським глобалізованим суспільством, що об'єктивується в усіх сферах життя соціуму
економічна	створення матеріальної основи для розвитку ноосферного суспільства	— технікоекономічні відносини відповідно до біо технологічного укладу; — суспільноекономічні (виробничі) відносини постіндустріальної економіки	відтворювальний цикл виробництва — розподіл — обмін — споживання	економічних відносин між бізнесом, державами та світовим громадянським суспільством, що за узгодженим суб'єктивним складом передбачає форму взаємодії ТНК, урядів країн і всіх видів міжнародних організацій (наддержавних, міжурядових, параорганізацій, неурядових / некомерційних)	загострення / розв'язання суперечності між постіндустріальними продуктивними силами та виробничими відносинами пізнього періоду індустріалізму
політична	продукування міжнародної безпеки як глобального суспільного блага; підтримування умов збереження людства	— державний суверенітет; — тип полярності міжнародної системи	невизначеність і варіативність сценаріїв еволюції; автономізація суб'єктів, коаліції, змішаний тип взаємодії, гегемонія	політичних відносин як варіантів світового порядку, за встановлення яких конкурують актори багатополлярного світу, що формуються	загострення / розв'язання суперечності між глобальною елітою, яка прагне гегемонії у встановленні світового порядку та громадянським суспільством, яке прагне завершення гуманістичних цінностей і розбудови ноосферного суспільства
соціальна	дотримання прав і свобод людини на гідне та безпечне життя, працю, соціальне забезпечення, медичну допомогу, освіту, екологічно чисте довкілля, творчість і духовний розвиток	— трудові відносини відповідно до вирішення проблеми зайнятості; — відносини розподілу відповідно до вирішення проблеми бідності	розширене соціотуманітарне відтворення на основі природного людського (індивідуального) та соціального капіталу відповідно до критерію інтелектуально-духовного збагачення людства	соціальних відносин на основі узгодженості рішень вироблених у соціумі, що передбачає встановлення влади, яка є втіленням знань (як багатства суспільства) і, яка виконує функцію управління глобальними процесами, використовуючи знання для забезпечення цивілізаційного прогресу	загострення / розв'язання суперечності між комерціалізацією та гуманізацією відносин у соціальній сфері
духовна	затвердження в глобальному масштабі ідеології ноосферного суспільства, яка ґрунтується на принципах гуманізму	тип мислення відповідно до ідеології ноосферного суспільства, заснованої на принципах гуманізму	відтворення істинно духовних цінностей (наукових, освітніх, культурних, моральних, релігійних)	суспільних відносин на основі закріплення гуманістичних норм і практик як інструментів захисту інтересів соціуму	загострення / розв'язання суперечності між цінностями-ми гуманізму та інтелектуально-духовного збагачення та цінностями споживачтва і матеріального збагачення

Концепція та модель якісної трансформації світової економічної сфери

Призначення економічної сфери — створення матеріальної основи для розвитку ноосферного суспільства. Вдосконалюючи себе (діючи як суб'єкт), облаштовуючи, збагачуючи інтелектуально і духовно власне життя (вкладаючи в себе як у об'єкт), людина одночасно зумовлює еволюцію всього соціуму (виступає суб'єктом і об'єктом цивілізаційного процесу). Отже, людина виступає як сила, що генерує перетворення природи, світу та безпосередньо себе самої, забезпечуючи при цьому стан гармонії.

Однак розвиток людини як мета економічної динаміки, вірогідно, ще досить довго буде лишатись хоч і чітко окресленим, проте віддаленим результатом, якого прагне досягти суспільство. Причина полягає у тому, що постіндустріальна економіка, яка, безперечно, являє собою вищий (порівняно з індустріальною економікою) рівень розвитку світової господарської системи, зовсім не ідеальна. На це неодноразово вказував засновник теорії постіндустріалізму Д. Белл¹.

Як свідчить сучасна практика світового господарювання, період становлення постіндустріальних відносин став не менш суперечливим, ніж період індустріалізму, який йому передував. З ним пов'язане стрімке зростання ТНК і їх впливу на геоeкономіку та геополітику; набуття фінансовим сектором великих масштабів, збільшення їх частки у сфері послуг та економіці в цілому; виникнення світової фінансово-економічної кризи та ін.

Виклик суспільству, яке глобалізується — відзначають науковці — полягає у тому, що розвиток людини як цілісної особистості не є вигідним, а найадекватнішою вважається людина, яку можна ефективно використовувати («споживати») у виробництві та яка представляє інтерес як споживач, що важливо для отримання прибутку. Така людина стає глобально діючим фактором руйнації не тільки біосфери, але стабільності суспільства в цілому. Постіндустріалізм у цьому сенсі нічого не змінює, оскільки його досягнення використовуються з метою зростання добробуту через збільшення споживання порівняно обмежених верств суспільства. Він формує свої власні виклики ціліс-

¹ Він визначив постіндустріальне суспільство як «страх і тремтіння» (*fear and trembling*) (Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism [Електронний ресурс] / D. Bell. — NEW YORK : Basic Books, Inc., Publishers. — P. 154. — Режим доступу до ресурсу: <http://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/08/The-Cultural-Contradictions-of-Capitalism-by-Daniel-Bell.-Book.pdf>) і вказав на низку властивих постіндустріалізму факторів, які можуть спричинити ризик нестабільності (Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования [Електронний ресурс] / Белл Д. — М. : Academia, 2004. — 944 с. — Режим доступу до ресурсу: rema44.ru/resurs/conspects/all2014/bell.doc)

ності суспільства, його справедливості та гармонічності². Для того щоб розвиток суспільства, яке трансформується, дійсно відповідав вимогам гуманізму, в економіці повинно відбутись зняття суперечності, що існує нині між постіндустріальними продуктивними силами та виробничими відносинами пізнього періоду індустріалізму (глобального капіталізму).

Беручи до уваги дійсно суперечливу сутність постіндустріальної економіки, яка особливо виразно проявляє себе у трансформаційному періоді, необхідно одночасно зважити на перспективи, які відкриваються у міру поширення нових (постіндустріальних) відносин. Структурні перетворення економічної системи зумовлюють техніко-економічні відносини 6-го технологічного укладу, які пов'язані з використанням людиною природних ресурсів у процесі праці та з міжнародним поділом праці (спеціалізація, кооперування тощо), а також суспільно-економічні (виробничі) — тобто відносини власності, сформовані на основі творчо-трудового способу привласнення благ.

Процес зміни укладів наочно віддзеркалюють зміни в економіці США: до початку XXI ст. сукупна частка компаній, які представляють індустріальну складову американської економіки активно зменшувалась — від 70 % у 1976 р. до 26,7 у 2013 р.; відповідно зростало представництво постіндустріального сектору економіки — з 30 % до 73,3%³. Однак також цілком очевидно, що це лише започаткування тенденції, а не остаточна побудова глобальної господарської системи постіндустріального типу, про що свідчить існуюча нині нерівномірність технологічного розвитку країн. Здобутки технічного прогресу надвисокого рівня ефективності та діапазону (метатехнології, технології розвитку технологій, технології впровадження технологій) повинні належати всім. Між тим, сучасні технології контролюються переважно розвиненими країнами.

До цього варто додати, що сучасний етап розвитку світової економіки є надзвичайно суперечливим також тому, що зумовлена четвертою технологічною революцією трансформація структури економіки та трансформація ринкових відносин відбувались за різними векторами: зміни структури економіки за позитивно спрямованим вектором (на користь прогресу економіки та, відповідно, в інтересах цивілізаційного розвитку), а зміни ринкових відносин — за негативно спрямованим вектором (в інтересах глобального капіталу).

Суперечність глобального масштабу між володінням технологіями та можливостями їх використання — це інституціональний конфлікт,

² Современный социум в мире глобальных перемен: к 85-летию академика Е.М. Бабосова / Нац. акад. наук Беларуси, Отд-ние гуманитар, наук и искусств; ред. кол. : А.Н. Данилов (отв. ред.) [и др.]. — Минск : Беларуская навука, 2016. — С. 55.

³ Андрукович П. Ф. Индекс Доу-Джонса: от индустриального к постиндустриальному / П. Ф. Андрукович // Экономическая наука современной России. — 2015. — № 3 (70) — С. 65.

розв'язання якого вимагає від суспільства встановлення гармонійної системи відносин між бізнесом, державами та світовим громадянським суспільством. Це можливо за умов зростаючої ролі громадянського суспільства як активної сили трансформаційних перетворень.

Економіка, яка поступово наближається до постіндустріального типу, повинна неухильно розвиватись в інтересах соціуму. Тільки при затвердженні визначальної ролі виробничо-творювальної фази циклу економічного відтворення та спрямуванні господарської діяльності на розвиток людини (виробника нових економічно цінних знань) стає можливим таке еволюціонування економіки, яке адекватне принципам розбудови ноосферного суспільства. Це пояснюється тим, що тільки за названих умов господарювання суспільством продукується особлива цінність, якою є потенціал його глобального розвитку, постійно збагачуваний на основі знань, творчості та інновацій.

Концепція та модель якісної трансформації світової політичної сфери

Метою суспільної динаміки, яка реалізується у політичній сфері, є продукування глобального суспільного блага, яким є міжнародна безпека. Йдеться про підтримання умов збереження людства; його захисту від загрози світової війни, поширення ядерної та інших видів зброї, тероризму. Однак, специфічність кожного акторів у системі суб'єктного складу світової політики, їх інтересів і поведінки (від альянсів до відкритого протистояння) спричиняє неоднозначну перспективу щодо досягнення названої мети. Це також знаходить відображення у зміні структури політичної сфери, яка глобалізується.

Насамперед зміни структури політичної сфери пов'язані з тим, що система світової політики вже не є відносинами лише між державами. Її сучасний феномен об'єктивується як надзвичайно складна організація системи міжнародних відносин⁴. Зміст таких структурних змін зумовлений тим, що суверенітет як атрибут, який був притаманний лише державі, став, так-би мовити, «багатошаровим». Над владою суверенних держав з'явилась влада інших – наддержавних суб'єктів міжнародних відносин. У наш час держави продовжують посідати важливе місце в політичній архітектурі світу, але приймаючи рішення, уряди країн не можуть не враховувати імовірну реакцію на це інших учасників міжнародних політичних процесів – міжнародних організацій (урядових і неурядових) і транснаціональних корпорацій.

Не меш значущими для структурування політичної сфери глобального суспільства стали зміни типу полярності міжнародної системи.

⁴ Перебудова почала відбуватись паралельно з процесом глобалізації та виявила себе як трансформація моделі Вестфальського світу.

Одним з основних мегатрендів є нині посилення багатополлярності в світі, розосередження влади, її перехід від держав-гегемонів до мереж і коаліцій багатополярного світу⁵. У майбутньому, за прогнозом Національної розвідувальної ради США (*National Intelligence Council, NIC*)⁶ стан геополітики визначатиметься сукупним впливом держав, міжнародних організацій та індивідуалів (окремих акторів, які наділені владою).

Структурні зрушення в системі світової політики у цілому окреслили вектор її еволюції. Політична сфера суспільства повинна трансформуватись у напрямку забезпечення гуманітарної безпеки шляхом узгодження інтересів всіх суб'єктів міжнародних відносин. Багатополлярність (конкуренція між акторами міжнародних відносин) для суспільства набагато краще, ніж гегемонія (монополія влади). Ще краще, щоб багатополлярність переросла у поліцентричність; щоб кожен з учасників політичного процесу нагромаджував (поліцентрично формувалася відповідно до вищих суспільних цінностей) потенціал забезпечення умов розвитку гуманного світоустрою.

Однак фактично, ситуація, яка існує нині в глобальній політиці, передбачає багатоваріантність розвитку подій. Спосіб, у який еволюціонуватиме названа сфера, буде залежати від того, яка ідеологія глобальних політичних перетворень здобуде перевагу, чия програма дій виявиться продуктивнішою (яких суб'єктів або їх коаліцій), а також від того, якою буде практика її реалізації. Відповідно, важливе значення має еволюція інституціоналізованих відносин, існуючих у полі міжнародної політики. Мова йде про певні варіанти світового порядку, за встановлення яких конкурують між собою актори багатополярного світу, що формується (уряди окремих країн, міжурядові та наддержавні організації, параорганізації, ТНК, громадянське суспільство).

Найбільшим чином меті забезпечення стійкого миру, якої прагне досягти суспільство по завершенні процесу трансформації, відповідає модель змішаного глобального управління. Проте у трансформаційному періоді відносини провідних політичних акторів більше тяжіють до стану суперечності, ніж до партнерства. Інституціоналізована система відносин, існуюча у нинішній формі світового порядку, демонструє, що провідні гравці сучасного політикуму (уряди країн-лідерів, міжнародні організації клубного типу, міжурядові організації, ТНК) нав'язують суспільству такий, об'єктивований у формі інститутів влади продукт політичного виробництва, який не узгоджується, ані з

⁵ Global Trends Paradox of Progress [Електронний ресурс]. — National Intelligence Council, 2017. — 226 р. — Режим доступу : <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf>

⁶ Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council [Електронний ресурс]. — NIC, 2012. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.intelros.ru/pdf/globaltrends-2030.pdf>

потребами, ані з його інтересами людства щодо ноосферного (гуманістично орієнтованого у своєму розвитку) суспільства.

Концепція та модель якісної трансформації соціальної сфери життя планетарного соціуму

В умовах перехідного (постіндустріального) періоду метою суспільної динаміки в соціальній сфері слід вважати забезпечення прав і свобод людини на гідне та безпечне життя, працю, соціальне забезпечення, медичну допомогу, освіту, екологічно чисте довкілля, творчість, розвиток внутрішнього потенціалу (креативного, когнітивного, емоційного та ін.). Проте, як показала практика, на межі XX–XXI ст., саме тоді, коли виразно стали проявлятися ознаки прогресу, зумовлені постіндустріальними технологіями, почав одночасно збільшуватись розрив між економікою та соціальною сферою внаслідок розбіжності темпів їх якісної трансформації. Економічний прогрес не створив необхідних умов для забезпечення соціальної справедливості та ефективності функціонування сучасної суспільної планетарної системи. Це зумовило зростання конфліктності в глобальному соціумі та поставило питання про принципові зміни, які повинні по новому структурувати соціальну сферу, а отже, сприяти формуванню її нової якості.

У наш час вже не підлягає сумніву, що більшість проблем сучасного світового суспільства має соціальне походження. Найзначимішими для розвитку соціуму є трудові відносини в аспекті вирішення проблеми зайнятості та відносини розподілу в аспекті вирішення проблеми бідності.

У рамках трудових відносин, які надійшли у спадок від індустріалізму і продовжують існувати у сучасному перехідному періоді, вирішити проблему безробіття неможливо. Генезис постіндустріалізму пов'язаний передусім із соціальним і гуманітарним розвитком і творчою працею людини. Однак на сучасному історичному етапі творча праця не стала вільною. Транснаціональний бізнес активно її винаймає і використовує, як використовується капітал.

Потенціал поширення в умовах трансформації сучасного глобалізованого світу нової якості соціально-трудова відносин дозволяє ближче підійти до розв'язання обопільно зумовлених проблем розподілу та бідності. Проте механізм цього процесу є надзвичайно складним. Звичайно, бідність — феномен, властивий не лише нинішньому етапу життя людства. Він так само існував і до цього. Однак перетворення проблеми бідності на проблему глобальної нерівності — властивість, притаманна лише нашому часу. Викликом суспільству є те, що навіть у періоді започаткування постіндустріальних відносин роз-

виток технологій дозволяє подолати бідність або, щонайменше, суттєво вирівняти диспропорцію в глобальному соціумі. Фактично ця проблема не вирішується і створює нині не тільки економічну загрозу розвитку людства, але також соціальну та політичну. Відрив доходів основного населення від 10–15 % бідних викликає гострі соціальні проблеми, а віддалення 1 % найбагатшого населення від решти веде до політичних проблем, які проявляються як концентрація впливу ТНК на всі сфери життя глобального суспільства⁷.

Матеріальною основою та важливим чинником прогресу в соціальній сфері, як зазначалось до цього, є економіка. Проте для розвитку суспільства суттєво значущим є не тільки валовий внутрішній продукт, але також система його розподілу та перерозподілу. Нині, в умовах економічних відносин трансформаційного (пізнього капіталістичного) періоду ринковий механізм, за допомогою якого здійснюється розподіл, штучно регулюється транснаціональними корпораціями, що спричиняє невідповідність розвитку економіки потребам та інтересам соціуму. У зв'язку з цим, виникає гостра необхідність у використанні постринкових механізмів соціальної організації. Мова йде про систему заходів, орієнтованих на розвиток людини, на безперервний процес розширеного соціо-гуманітарного відтворення з постійним приростом людського та соціального капіталу, що відбувається відповідно до критерію інтелектуально-духовного збагачення людства.

Досліджуючи процеси трансформації глобальної економіки та глобального суспільства, ми розглядаємо людський капітал і всі його похідні (інтелектуальний, креативний та інші) як багатство, що створене індивідом і соціумом. Це не ідеологічна догма, як зазначають науковці⁸, а відображення реальності, яке вказує на появу в умовах панування буржуазної системи творчої праці, що створює суспільні цінності й у цьому сенсі є схожою з капіталом.

Людський капітал є найважливішою складовою багатства людства. Освічене, науково розвинуте, інтелектуально багате суспільство — це агрегований людський капітал індивідів, синергетичний ефект якого здатен забезпечити як економічне зростання, так і соціальний розвиток людства. У національному багатстві розвинутих країн його частка переважає. За даними *World Economic Forum* (2016 р.) перше місце у світовому рейтингу посідає Фінляндія, де показник розвитку люд-

⁷ Политика в эпоху жесткой экономики; пер. с англ.; под ред. А. Шефара, В. Штрика. — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. — С. 321.

⁸ Человек и экономика: справедливость и базисная демократия против тоталитаризма рынка и капитала / [под общ. ред. А. В. Бузгалина и М. И. Воейкова; ред.-кол.: А. В. Бузгалин и др.]. — М.: Экономика, 2012. — С. 18.

ського капіталу становить 85,86 %, друге і третє місця — Норвегія (84,64 %) та Швейцарія (84,61 %) ⁹.

Важливим для розвитку соціуму є також зв'язок людського капіталу з соціальним. Соціальному капіталу властиві ознаки суспільного блага; його структурним носієм виступають соціальні мережі; він організує суспільство на основі довіри, а отже, забезпечує умови для прийняття членами соціуму спільної стратегії поведінки відповідно до поставленої мети. В умовах глобалізації (коли глобальний капітал намагається штучно впливати на свідомість і дії суспільства) людський капітал дозволяє не тільки стримувати процес «розмивання» в інтернет-мережах соціального капіталу, а й консолідувати його. Зважаючи на це, розширене відтворення людського та соціального капіталу є важливою передумовою формування ноосферного суспільства.

Якщо в суспільстві здобудуть визнання та інституціонального закріплення відносини (соціальні, економічні, політичні та міжкультурні), вироблені на основі узгодженості рішень свідомих та освічених членів соціуму, можна буде вести мову про істинну меритократію у буквальному значенні цього слова. Тобто про владу гідних; владу представників інтересів громадянського суспільства; владу як функцію управління глобальними процесами, яка є втіленням знань, нагромаджених людством і, яка забезпечує їх застосування на благо цивілізаційного прогресу. Така система інституціоналізації відносин в соціумі не має нічого спільного з меритократією «нової інтелектуальної еліти» (правлячої еліти), яка представляє інтереси корпоративного капіталу.

В умовах трансформаційного періоду (періоду переходу від пізнього індустріалізму до постіндустріалізму) глобальний корпоративний капітал істотно поширив вплив на соціальну сферу суспільства. Процес комерціалізації охопив освіту, охорону здоров'я, культуру, соціальний захист населення та інші її підсистеми. Особливо гостро суперечність між інтересами бізнесу та соціуму проявляється тоді, коли найважливіші для людей блага (освітні, медичні, культурно-просвітницькі) стають переважно платними послугами. Це обмежує доступ до них і, як наслідок, спричиняє низку викликів: уповільнення соціального прогресу, посилення небезпеки інтелектуальної та фізичної деградації населення, зростання залежності від глобального капіталу та керованості діями соціуму. Зважаючи на це, загострення / розв'язання суперечності між комерціалізацією відносин у соціальній сфері та їх гуманізацією, необхідно визнати ключовою причиною та чинником трансформації цієї сфери.

⁹ Human Capital Report 2016 [Електронний ресурс] / World Economic Forum, 2016. — 40 p. — Режим доступу до ресурсу: <http://reports.weforum.org/human-capital-report-2016/rankings/>

Концепція та модель якісної трансформації духовної сфери життя планетарного соціуму

Протистояння інтересів глобального капіталу та громадянського суспільства спричиняє зростання ризиків у всіх сферах суспільного життя — у господарській, фінансовій, енергетичній, екологічній та ін. Однак найризикованішим для розвитку людства є зростання кризогенності в духовній сфері, оскільки втрата суспільством духовності фактично означає занепад світової цивілізації. Зважаючи на це, метою суспільної динаміки в духовній сфері є створення системи світоглядної безпеки, змістом якої є затвердження у глобальному масштабі ідеології ноосферного суспільства, заснованої на принципах гуманізму.

Ідеологія ноосферного суспільства, як й ідеологія гуманізму, є метаідеологіям — тобто такими, які відносяться до системи поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок вищого порядку. Вони формують відповідно визначену суспільну свідомість, що створює необхідні передумови прогресивного розвитку цивілізації та запобігає деградації глобального суспільства у вигляді змін за зразком «суспільства презирства»¹⁰ — суспільства, в якому заохочуються обман, злодійство, корупція, споживацький фетишизм, насилля тощо або за зразком «суспільства, в якому править бал економіка корпоративних лих і злочинів»¹¹.

Ідеології ноосфери та гуманізму здатні забезпечити узгодження інтереси різних представників універсуму, змінюючи, тим самим структурно-якісні параметри духовної сфери як підсистеми глобального суспільного життя, що трансформується. Це надзвичайно важливо тому, що глобалізація, яка перетворює соціум на взаємопов'язану цілісність, не тільки не зменшує, а навіть збільшує його різноманітність. Названий феномен об'єктивно породжує суперечність між прагненням людей залишити за собою право по-різному сприймати світ і прагненням до єдності світоглядів у суспільстві, яке глобалізується. Перевагою ідеологій ноосферного суспільства та гуманізму є те, що вони консолідують глобальне суспільство, оскільки не відображають інтереси окремих груп або індивідів¹².

Розвиток духовної сфери суспільства, яке еволюціонує за вектором створення ноосферної цивілізації, зумовлює відтворення істинно духовних цінностей: наукових, освітніх, культурних, моральних, релігійних та ін. Роль науки в період глобальної трансформації суспіль-

¹⁰ Сухарев О. С. Экономика глобального эксцесса: Институты, финансы развитие, политика / О. С. Сухарев. — М. : ЛЕНАНД, 2016. — С. 106.

¹¹ Гэлбрейт Дж. К. Экономика невинного обмана / Дж. К. Гэлбрейт. — М. : Издательство «Европа», 2009. — С. 74.

¹² Про це докладніше: Мировой социально-экономический процесс и идеология гуманизма XXI века : монография / колл. авторов. — М. : Издательство «Русайнс», 2017. — С. 77–105.

тва постійно зростає. Наукове знання стало найважливішим елементом у структурі когнітивно-світоглядного потенціалу соціального суб'єкта та стратегічним ресурсом суспільства. У другій половині ХХІ ст. воно почало розглядатись не суто як сила, але як сила здатна створити нове суспільство¹³.

Важливість для соціуму наукових знань стимулює розвиток освіти. Її цінність постійно зростає, зважаючи на те, що нині глобальне соціальне середовище стає все більш мультикультурним, мультинаціональним, мультиклерикальним і, до того ж, надзвичайно рухомим внаслідок активних міграційних процесів. Здійснюючи функції навчання, виховання та соціалізації, освіта також створює необхідні умови для забезпечення стабільності життя людства, а отже для збереження цивілізації.

Не менш важливими у цей період стають релігія і мораль. Релігійні та морально-гуманістичні цінності створюють основу для досягнення членами соціуму консенсусу. Це — продуктивний підхід до розв'язання суперечностей у найделікатнішій сфері відносин глобалізованого соціуму, який пропонує механізм узгодження спільних та особистих інтересів.

В суспільстві, яке рухається за напрямом розбудови ноосферної цивілізації інституціонального закріплення, повинні здобути гуманістичні норми і практики, які є необхідними інструментами захисту інтересів соціуму. Інституціоналізацію відносин у духовній сфері суспільства слід розглядати як складову глобального управління, що формується. Ідеологія ноосферного суспільства, заснована на принципах гуманізму, є альтернативою існуючому нині порядку володарювання глобального капіталу, оскільки вона піднімає у соціумі статус істинно духовних цінностей і тим змінює мету управління. Ноосферна ідеологія інструментальна, тому за умов зростання ролі духовних інститутів у суспільстві відбуватиметься реалізація інтересів планетарного соціуму та їх захист.

Глобальне управління, що формується, зазначають науковці, є багаторівневою системою мережових відносин і взаємодій для управління різними сферами, яка включає формальні та неформальні механізми, що забезпечують (повинні забезпечувати) порядок і стабільність у світі, який постійно змінюється — широкий діапазон світового співробітництва без світового уряду¹⁴. Інституціолізована у духовній сфері суспільства система відносин гуманізму здатна ефективно протистояти ідеології глобалізму, в якій втілені інтереси вели-

¹³ Современный социум в мире глобальных перемен: к 85-летию академика Е. М. Бабосова / Нац. акад. наук Беларуси, Отд-ние гуманитар. наук и искусств; ред. кол. : А. Н. Данилов (отв. ред.) [и др.]. — Минск : Беларуская навука, 2016. — С. 205.

¹⁴ *Thakur R.* The Next Phase in the Consolidation and Expansion of Global Governance / R. Thakur, B. Job, M. Serrano, D. Tussie // *Global Governance*. — 2014. — Vol. 20. — № 1. — P. 1.

кого капіталу, що дозволяє ТНК вилучати надприбутки від пропагування ідеї безмежно зростаючого споживання.

У перехідному періоді до постіндустріальної економіки та ноосферного суспільства загроза регресивної динаміки в духовній сфері не усунена. «Ринок і капітал намагаються підпорядкувати собі творчість», перетворити її на «вузький професіоналізм екс-творчої діяльності», створюючи «всі необхідні передумови для виробництва на цих фабриках прогматизованих освіти, науки, мас-культури навіть не товарів, а їх симулякрів — перетворених форм знань, культури творчості, пристосованих до потреб сучасного тотального ринку»¹⁵. Глобально-капіталістичний лад намагається сформувати «одномірну людину», він чинить супротив якісним змінам, культивує споживачький тип життя. У решті решт виникає «форма одномірної думки та поведінки, в яких ідеї, прагнення та цілі, що виходять за змістом за межі встановленого порядку мислення та дій, або знищуються, або зводяться до умов того ж самого порядку»¹⁶.

Висновки

Дослідження сучасної глобальної економіки та сучасного глобального суспільства дозволило на концептуальному рівні визначити можливість якісних змін життя людства та описати трансформаційну модель відповідного змісту. Згідно з розробленими методологічними засадами щодо трансформації глобального суспільства обґрунтовано таке: метою суспільної динаміки є всебічний розвиток людини та створення суспільства, заснованого на принципах ноосфери; зміни структури суспільної системи відбуваються одночасно зі змінами підсистем (економічної, політичної, соціальної, духовної) та підпорядковується імперативу постійного збагачення потенціалу розвитку суспільства; способом еволюціонування суспільства є інновації як основа суспільного відтворення в усіх його сферах; системна інституціоналізація суспільних відносин є сукупним ефектом інституціоналізації відносин за сферами (постіндустріальних в економіці, поліцентричного міжнародного порядку в політиці, ноостичних відносини узгодження інтересів і забезпечення взаємної злагоди суб'єктів у соціальній сфері та відносин, зумовлених ідеологією гуманізму — в духовній); причиною та визначальним чинником трансформації системи є загострення

¹⁵ Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов : в 2-х тт. Т. 1 Методология: По ту сторону позитивизма, постмодернизма и экономического империализма (Маркс re-loaded) / М. : ЛЕНАНД, 2015. — С. 176–177.

¹⁶ Marcuse H. One-Dimensional Man Studies in the ideology of advanced industrial society [Електронний ресурс] / H. Marcuse. — London, New York : Routledge Classics, 2002. — 275 p. — Режим доступу до ресурсу: [https://libcom.org/files/Marcuse,%20H%20-%20One-Dimensional%20Man,%202nd%20edn.%20\(Routledge,%202002\).pdf](https://libcom.org/files/Marcuse,%20H%20-%20One-Dimensional%20Man,%202nd%20edn.%20(Routledge,%202002).pdf)

/ розв'язання суперечності між глобальним капіталом і громадянським суспільством, що об'єктивується в усіх сферах життя соціуму.

Список літератури

1. Андрукович П. Ф. Индекс Доу-Джонса: от индустриального к постиндустриальному / П. Ф. Андрукович // Экономическая наука современной России. — 2015. — № 3 (70) — С. 45–67.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования [Электронный ресурс] / Белл Д. — М.: Academia, 2004. — 944 с. — Режим доступа до ресурсу: rema44.ru/resurs/conspects/all2014/bell.doc
3. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов : в 2-х т. Т. 1. Методология: По ту сторону позитивизма, постмодернизма и экономического империализма (Маркс re-loaded). — М.: ЛЕНАНД, 2015. — 640 с.
4. Гальчинський А. С. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / А. С. Гальчинський. — Економіка України. — 2012. — № 5 (606). — С. 4–17.
5. Геєць В. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність / В. Геєць // Економіка України. — 2011. — № 1. — С. 4–15.
6. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / [Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук и др.] ; под науч. ред. профессором Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. — К.: КНЭУ, 2013. — 466 с.
7. Гэлбрейт Дж. К. Экономика невинного обмана / Дж. К. Гэлбрейт. — М.: Издательство «Европа», 2009. — 88 с.
8. Данилишин Б. Тактика еволюціонізму в сучасному економічному розвитку світу (в аспекті третьої та четвертої промислових революцій) / Б. Данилишин // Економіка України. — 2016. — № 8 (657). — С. 44–61.
9. Зайцев Ю. К. Трансформація ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки: форми прояву, проблеми та перспективи / Ю. К. Зайцев // Економічна теорія та право. — 2016. — № 3 (26) — С. 11–26.
10. Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення функціонування, регулювання та розвитку: монографія / Куцик П.О., Ковтун О.І., Башнянин Г.І. — Львів: Вид-во ЛКА, 2015. — 594 с.
11. Луцишин З. Системні детермінанти сучасних гравітаційних процесів у геоекономічному просторі / З. Луцишин, Н. Кравчук // Міжнародна економічна політика. — 2015. — № 2. — С. 29–49.
12. Мировой социально-экономический процесс и идеология гуманизма XXI века: монография / колл. авторов. — М.: Издательство «Русайнс», 2017. — 358 с.
13. Политика в эпоху жесткой экономии; пер. с англ.; под ред. А. Шефара, В. Штрика. — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. — 392 с.
14. Современный социум в мире глобальных перемен: к 85-летию академика Е. М. Бабосова / Нац. акад. наук Беларуси, Отд-ние гуманитар. наук и искусств; ред. кол.: А. Н. Данилов (отв. ред.) [и др.]. — Минск: Беларуская навука, 2016. — 509 с.
15. Сухарев О. С. Экономика глобального эксцесса: Институты, финансы развитие, политика / О. С. Сухарев. — М.: ЛЕНАНД, 2016. — 512 с.

16. Фелпс Э. Массовое процветание: Как низовые инновации стали источником рабочих мест, новых возможностей и изменений / Э. Фелпс; пер. с англ. Д. Кралечкина; науч. ред. перевода А. Смирнов. — М.: Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная Миссия», 2015. — 472 с.

17. Циганкова Т. Сучасні коаліції та угруповання СОТ у формуванні глобальної торгової політики / Т. Циганкова, Г. Солодковська // Міжнародна економічна політика. — 2010. — № 1-2 (12-13). — С. 22-40.

18. Человек и экономика: справедливость и базисная демократия против тоталитаризма рынка и капитала / [под общ. ред. А. В. Бузгалина и М. И. Войкова; ред.-кол.: А. В. Бузгалин и др.]. — М.: Экономика, 2012. — 556 с.

19. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism [Електронний ресурс] / D. Bell. — NEW YORK: Basic Books, Inc., Publishers. — 301 p. — Режим доступу до ресурсу: <http://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/08/The-Cultural-Contradictions-of-Capitalism-by-Daniel-Bell.-Book.pdf>

20. Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council [Електронний ресурс]. — NIC, 2012. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.intelros.ru/pdf/globaltrends-2030.pdf>

21. Global Trends Paradox of Progress [Електронний ресурс]. — National Intelligence Council, 2017. — 226 p. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf>

22. Human Capital Report 2016 [Електронний ресурс] / World Economic Forum, 2016. — 40 p. — Режим доступу до ресурсу: <http://reports.weforum.org/human-capital-report-2016/rankings/>

23. ILO: Global unemployment expected to rise by 3.4 million in 2017. Economic growth continues to disappoint and deficits in decent work remain widespread [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ilo.org/brussels/press/press-releases/WCMS_541476/lang-en/index.htm

24. The World's Largest Companies 2016 [Електронний ресурс] / Forbes, 2016. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.forbes.com/sites/steveschaefer/2016/05/25/the-worlds-largest-companies-2016/#3bfd796d37eb>

25. Thakur R. The Next Phase in the Consolidation and Expansion of Global Governance / R. Thakur, B. Job, M. Serrano, D. Tussie // Global Governance. — 2014. — Vol. 20. — № 1. — P. 1-4.

Стаття надійшла до редакції: 30.10.2017.